

УДК 340.12. 821. 161. 2-31.09“22”

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-8\(10\)-56-66](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-8(10)-56-66)

Загородня Алла Анатоліївна доктор педагогічних наук, доцент, головний науковий співробітник відділу історії та філософії освіти, Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України, вулиця Січових Стрільців, 52Д, м. Київ, 04053, <https://orcid.org/0000-0003-2418-1670>

СОЦІАЛЬНО-АНТРОПОЛОГІЧНІ ІДЕЇ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ В ОСМИСЛЕННІ М. КОЦЮБИНСЬКОГО

Анотація. У статті проаналізовано процес становлення та реалізації соціально-антропологічних ідей освіти і виховання другої половини XIX століття. Розкрито соціально-антропологічних ідей освіти і виховання в осмисленні М. Коцюбинського. Окреслено постановку проблеми, яка відповідає найважливішим потребам сучасності у соціокультурному просторі України, де врахування особливостей національного коріння та процесів релігіє-генезу стає одним із факторів результативності державних реформ, допомагає коригувати національну політику й етнополітику, забезпечує становлення і розвиток самосвідомості народу, його національної самоідентифікації; визначенні необхідності відродження національної духовної спадщини і ролі антропологічного чинника у соціальному процесі, зокрема, актуалізації проблеми людини як найвищої цінності, її ментальності та самобутності; розкритті своїх глибинних архетипних першооснов, тих ментальних настанов, на яких ґрунтуються національні традиції. Визначено освіта як соціальний інститут має реагувати на всі зрушення що відбуваються в суспільстві, а філософія освіти в свою чергою є тою системою, що рефлектує стосовно освітньої системи в її співвідношенні з культурною парадигмою. Окреслено, що метою реформування та модернізації освіти є її зміни відповідно нових антропологічних орієнтирів і соціальних змін. Виокремлено, що на сучасному етапі суспільно-політичного розвитку України національна ідея набуває форми суспільного проекту загальнонаціонального масштабу, невід'ємною частиною якого є певне уявлення про об'єктивне становище нації, її цінності і проблеми, а також про загальнонаціональні інтереси й цілі та способи їх досягнення. Акцентовано увагу на антропоцентричних ідеях і гуманістичному підході, які прослідковуються у багатьох творах М. Коцюбинського. Доведено, що соціально-антропологічні ідеї освіти і виховання в науковому осмисленні М. Коцюбинського – це, як вияв культурно-історичного розвитку своєрідності української нації, виховання національної культури, національного самоусвідомлення; показано з погляду письменника українську культуру та народницький позитивізм і нормативність,

перенесено акценти з об'єктивних реалій навколишнього середовища на внутрішній ідеально-духовний світ буття людини.

Ключові слова: Михайло Коцюбинський, соціально-антропологічні ідеї освіти і виховання, культурно-історичний розвиток, своєрідність української нації, виховання національної культури, національне самоусвідомлення, буття людини.

Zagorodnya Alla Anatoliyivna Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Chief Researcher of the Department of History and Philosophy of Education, Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Sichovykh Striltsiv St., 52D, Kyiv, 04053, <https://orcid.org/0000-0003-2418-1670>

SOCIAL AND ANTHROPOLOGICAL IDEAS OF EDUCATION AND EDUCATION V CONCEPTS OF M. KOCYUBINSKY

Abstract. The article analyzes the process of formation and implementation of socio-anthropological ideas of education and upbringing of the second half of the XIX century. The socio-anthropological ideas of education and upbringing in the understanding of M. Kotsyubynskyi are revealed. The statement of the problem is outlined, which meets the most important needs of modernity in the socio-cultural space of Ukraine, where taking into account the peculiarities of national roots and the processes of religious genesis becomes one of the factors of the effectiveness of state reforms, helps to adjust national politics and ethnopolitics, ensures the formation and development of the people's self-awareness, its national self-identification. Determination of the need to revive the national spiritual heritage and the role of the anthropological factor in the social process, in particular, actualization of the problem of man as the highest value, his mentality and identity. Revealing its deep archetypal foundations, those mental guidelines on which national traditions are based. It is determined that education as a social institution must respond to all changes occurring in society, and the philosophy of education, in turn, is the system that reflects on the educational system in its relationship with the cultural paradigm. It is outlined that the goal of reforming and modernizing education is to change it according to new anthropological guidelines and social changes. It is highlighted that at the current stage of social and political development of Ukraine, the national idea takes the form of a public project of a national scale, an integral part of which is a certain idea of the objective situation of the nation, its values and problems, as well as about national interests and goals and ways to achieve them. Attention is focused on anthropocentric ideas and a humanistic approach, which are traced in many works of M. Kotsyubynskyi. It is proved that the socio-anthropological ideas of education and upbringing in the scientific understanding of M. Kotsyubynskyi are, as a manifestation of the cultural and historical development of the uniqueness of the Ukrainian nation, education of national culture, national self-awareness. Ukrainian

culture and populist positivism and normativity are shown from the writer's point of view, the emphasis is shifted from the objective realities of the environment to the inner ideal-spiritual world of human existence.

Keywords: Mykhailo Kotsyubynskyi, socio-anthropological ideas of education and upbringing, cultural-historical development, uniqueness of the Ukrainian nation, upbringing of national culture, national self-awareness, human existence.

Постановка проблеми. У час проголошення незалежності України постала необхідність відродження національної духовної спадщини і ролі антропологічного чинника у соціальному процесі, зокрема, актуалізації проблеми людини як найвищої цінності, її ментальності та самобутності. Ця проблема відповідає найважливішим потребам сучасності у соціокультурному просторі України, де врахування особливостей національного коріння та процесів релігіє-генезу стає одним із факторів результативності державних реформ, допомагає коригувати національну політику й етнополітику, забезпечує становлення і розвиток самосвідомості народу, його національної самоідентифікації. Сьогодні у зв'язку з кардинальними глобалізаційними процесами стає все більш відчутною небезпека втрати людиною своїх глибинних архетипних першооснов, тих ментальних настанов, на яких ґрунтуються національні традиції. Зміст і мета освіти доповнюються ціннісними пріоритетами, і, нині актуальним стає аналіз самої освіти з позицій соціокультурної динаміки. Саме освіта як соціальний інститут має реагувати на всі зрушення що відбуваються в суспільстві, а філософія освіти в свою чергу є тою системою, що рефлектує стосовно освітньої системи в її співвідношенні з культурною парадигмою. Метою реформування та модернізації освіти є її зміни відповідно нових антропологічних орієнтирів і соціальних змін. Комісія ЮНЕСКО виокремила чотири основні принципи освіти: **навчитися жити разом; навчитися набувати знань; навчитися працювати; навчитися жити.** Навчитися жити разом означає не лише розуміти самих себе, але й розвивати знання про інших, їх історію, традиції та спосіб мислення.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Освітні трансформації становлення сучасного мислення людини XXI ст. – процес, який розпочався в Україні потребує осмислення і обґрунтування. Метою формування особистості є гуманізація, а проявом є створення нової програми формування і розвитку цілісного духовного світу людини в умовах техногенної цивілізації XXI ст. Українською освітою, з філософським підходом до їх пояснення та вирішення займаються такі автори, як В. Андрущенко, О. Базалук, М. Бойченко, С. Клепко, М. Конох, В. Кремень, М. Михальченко, В. Огнев'юк, Є. Пінчук, М. Романенко, О. Шевченко, А. Ярошенко та ін. Але через швидкі зміни в оточуючому світі, суспільних відносинах, світоглядних засадах постають нові освітні проблеми. Особливо це стосується української освіти у зв'язку з політичними реаліями, коли питання стосовно національно орієнтованої

освітньої парадигми стає одним з ключових та одним із важливих елементів формування національної ідеї та умов існування розвитку держави. Як зазначає, академік НАН України, президент НАПН України Василь Кремень «Виклики часу вже вкотре порушують питання про опрацювання української національної ідеї як визначального чинника інтеграції українського суспільства, її пропаганди через освітньо-виховну та інформаційну сферу. На всіх етапах розвитку українська національна ідея була і залишається сукупністю теоретичних уявлень, політичних і культурних настановлень та зрозумілих широким верствам патріотичних гасел, спрямованих на вирішення кардинальних проблем самоствердження, поступального розвитку і розквіту української нації як самостійного і самобутнього суб'єкта європейського і світового історичного, суспільно-політичного й культурного процесу, утвердження і якнайповніше та гармонійне задоволення соціально-економічних, політичних і духовно-культурних інтересів народу України. На сучасному етапі суспільно-політичного розвитку України національна ідея набуває форми суспільного проекту загальнонаціонального масштабу, невід'ємною частиною якого є певне уявлення про об'єктивне становище нації, її цінності і проблеми, а також про загальнонаціональні інтереси й цілі та способи їх досягнення» [8, С. 41].

Глобалізаційні процеси соціально-економічних і духовно-культурних перетворень на зламі нового тисячоліття значною мірою сприяють підвищенню ролі освіти й культури у сучасному суспільстві, відродженню духовності. Людство починає усвідомлювати значущість духовно-моральних цінностей освітньої системи ХХІ століття, яке є по суті епохою духовності, епохою Людини. Сучасне українське суспільство відчуває велику потребу в тому, щоб зі школи до економіки, політики, науки, мистецтва, органів державного управління прийшло високоосвічене покоління, орієнтоване на найвищі духовні цінності, пріоритетність культурних надбань людства. Слід зазначити, що у сучасній науковій літературі проблеми реформування та вдосконалення освіти знайшли широке відображення у працях вчених: В.Андрущенка, В.Біблера, А.Бойко, В.Давидова, М.Євтуха, І.Зязюна, Е.Ільєнкова, В.Кременя, М.Михальченка, В.Сагатовського та інших. Теоретико-методологічні основи ціннісної проблематики в царині освіти розкривають у своїх працях І.Бех, П.Ігнатенко, О.Вишневський, О.Сухомлинська, В.Огнев'юк та ін.

Людину як індивіда, як соціально активну особистість створюють і формують освіта й виховання. Освіта є важливою основою і свідченням рівня розвитку економіки, політики, духовності, культури, моральності як найбільш загальний, інтегрований показник розвитку будь-якого суспільства.

Формулювання мети та завдань статті. Гуманітаризація пов'язана із загальнолюдською культурою та загальнолюдськими цінностями, з гуманітарним простором суспільства і освіти. Нині перед освітою стоїть дуже непросте завдання: створення таких технологій, щоб вони з одного боку

відповідали би світовим стандартам, а з іншого – спиралися на традиційні основи освіти та культури. Саме культура виконує важливу функцію, виступаючи посередником в вирішенні гострих протиріч між матеріальним та духовним. Система освіти вчить поєднувати свої знання з загальнокультурними цінностями.

Основна думка це взаємозв'язок освіти та культури, а саме: філософське осмислення освіти як соціокультурного феномену та формування і розвиток людини як особистості, що неможливі без постійного звернення освіти до культури як до попереднього досвіду. Як відомо - культура є сукупністю знань, правил, норм, взірців, цінностей, ідеалів тощо. Основні функції освіти дві, які спрямовані на передачу знань та вмінь і друга – виховна, спрямована на формування системи духовних цінностей. Тому у їх безперервній взаємодії необхідність філософії освіти зумовлена статусом освіти – вчити і виховувати. «Мета будь-якої освітньої системи полягає у формуванні такого практичного світогляду людини, який би краще поєднував професійну діяльність із загальними цивілізаційними цінностями, закладеними в основу цієї системи» [9, с. 469–470]. Актуальним є формування системи духовних цінностей, яка б найкраще поєднувала інтереси особистості з національними інтересами. Основною метою даної статті є аналіз перспектив розвитку філософії освіти в Україні в умовах соціокультурних змін.

Мета даної статті – визначити та виділити соціально-антропологічні ідеї освіти і виховання в науковому осмисленні М. Коцюбинського.

Виклад основного матеріалу. Перед людством постають нові завдання, пов'язані з новим типом цивілізації, стрімким прогресом, глобалізаційними тенденціями. Тому має бути антропологічне зрушення в новій парадигмі освіти, яке визначаються самим духом нашої доби. Освіта виступає як процес підготовки людини до повноцінного життя в умовах постіндустріального інформаційного суспільства. Розвиток нових технологій накопичення, передачі і обробки інформації – перетворює не тільки сферу матеріального виробництва, але й духовні, інтелектуальні сфери життя. Професійна освіта підкорена змістовно-предметному принципу і підкреслює наукову диференціацію в напрямках науки. У добу Відродження з'являється ідейна течія гуманізму. Гуманістична мрія про людину пов'язується з освітою. Доба Відродження дійшла висновку про надзвичайну важливість кожної людини. Як наприклад, Петрарка, Бокаччо, Салютатті – були творцями програми будівництва нової культури, поверненої до людини. В центрі своєї системи гуманісти епохи Відродження поставили гуманітарне знання, яке об'єднувалося назвою «*Studia Humanitatis*» та включало граматику, риторику, філологію, етику, історію та інші гуманітарні дисципліни. Вони мали сформувану нову людину, яка б мала найважливішу якість – *Humanitas* (здібність до благодіяння, здатність керувати собою та ін.). Таке гуманітарне знання впливає на формування духовності, світоглядно-ціннісні орієнтації. Крім того, на його основі розробляються

гуманітарні технології. Наприклад, до базових ідей гуманітарної освіти відносяться: 1. Філософія ідеї Людини як головної цінності життя; 2. Моральна відповідальність; 3. Загальнокультурна компетентність; 4. Діалог культур як засіб виховання; 5. Демократичність та толерантність. Реалізація гуманізації можлива лише через гуманітаризацію, тобто проникнення культури не лише в суспільство, а й технічні і природознавчі науки, в професійну діяльність всіх без виключення спеціалістів.

В основу національного виховання мають бути покладені принципи гуманізму, демократизму, культурної відповідальності, толерантності, спадкоємності поколінь. Українська концепція «*філософії серця*» становить сутнісну основу національної свідомості, представляючи саме український філософський гуманізм. В українській культурі визначальним архетипом є «Світло». Так, образи вогню та світла ідентифікуються як відповідні самому життю, сенсу і мудрості. У творчості таких українських письменників, як: Г. Сковорода, Т. Шевченко, Л. Українка, М. Коцюбинський, В. Винниченко - архетипи вогню та сонця означають відродження, серце, сили людського духу, страждання та боротьби, любові, просвіти, життя. Зазначимо, що архетип «Світла» тісно взаємопов'язаний із архетипом «Храму» – це святині, що людиною сповідаються. «Храм» містить в собі українську духовність, сакральний вимір буття і, звичайно, мораль. Українська духовність пов'язана з православною традицією, яка ґрунтується на етиці православ'я. Мудрість як *Софія* є основою і Храму, і Світла – це цілісність світу, божественна впорядкованість.

Аналізуючи погляди наших попередників-учених освітян, зокрема письменника Михайла Коцюбинського бачимо наскільки глибоко була освічена тогочасна інтелігенція, яка боролися за націоналізм незважаючи на всі об'єктивні чинники і перешкоди, яке життя невблаганно брало своє і в кінці XIX – на початку XX ст. серед українства, що перебувало в складі Російської імперії. Суспільний рух, який утворився влітку 1891 р. на могилі Т. Шевченка, в Каневі національно-свідомими студентами стали називатися «Братство тарасівців». Це було таємне товариство – ідеологами якого були Іван Липа, Борис Грінченко та Михайло Коцюбинський.

Основними їхніми вимогами були: *широка автономія України, захисту соціальних та культурних прав її народу, критикувати старше покоління українофілів за аполітичність і культурну обмеженість*. Як відомо, у 1900 р. в Харкові відкрилася перша політична партія в Наддніпров'ї – Революційна українська партія (РУП). Згодом з'явилася низка партій, частина з яких утворилася з груп, які вийшли з РУП. Це Українська народна партія (1902) на чолі з М. Міхновським, Українська соціал-демократична спілка (1905) на чолі з Меленевським. Також у 1905 р. основна частина РУП на чолі з М. Поршем, В. Винниченком, С. Петлюрою перетворилася на Українську соціал-демократичну робітничу партію. Зазначимо, що вона мала вплив

переважно в інтелігентських колах і серед робітників різних дрібних підприємств Правобережжя. Крім того, у 1904 р. виникли партії демократично ліберального спрямування, зокрема, Українська демократична партія на чолі з Є. Чикаленком. Велике значення мало те, що восени того ж року окремі члени УДП, які вийшли з неї, поклали початок новій – Українській радикальній партії (УРП), лідерами якої стали Б. Грінченко і С. Єфремов. А вже, через рік, восени 1905 р. обидві партії об'єдналися в Українську радикально-демократичну партію (УРДП), так у 1907 р. появилися групи українських соціал-революціонерів (есерів) [1, С. 890]. Як зазначають вчені «Боротьба проти царського самодержавства, що посилювалася на початку ХХ ст., спричинила певні позитивні зміни в українському національному житті. Так, було скасовано Емський указ 1876 р., відкрито нові кафедри українознавства в Одеському і Харківському університетах. В українських містах та містечках розгорнулася мережа філій товариства «Просвіта». У 1905 р. вийшла перша в Росії україномовна газета «Хлібороб», а з 1906 р. почала виходити щоденна газета «Рада». У 1907 р. в Києві утворилося Українське наукове товариство. У 1908 р. частина активних діячів українських політичних партій об'єдналася в Товариство українських поступовців (ТУП), яке мало широку мережу місцевих громад, що займалися переважно культурно-освітньою діяльністю. Політичною платформою ТУП була вимога української автономії та конституційного парламентаризму в Російській імперії. Необхідно зауважити, що, на відміну від українських партій у Галичині, більшість українських партій підросійської України, за винятком УНП на чолі з М. Міхновським, стояли не на самостійницьких, а на автономістських позиціях з умовою перетворення Російської імперії на федерацію вільних народів» [1, С. 90; 12].

Боротьба народників проти московського самодержавства була героїчною і самовідданою. Передова молодь зробили певний внесок у розвиток освіти. Вони брали участь у розрізних таємних організаціях, зокрема, український поет, революціонер Павло Грабовський та письменник Михайло Коцюбинський [1, С. 89]. Наприклад, модернізм в українській літературі характеризується: трагічним розривом між духовністю та існуванням («Камінний господар», «Лісова пісня» Лесі Українки); наголошенням на біологічній сутності людини, глибинних природних інстинктах (Г. Хоткевич, В. Винниченко); психологічним самозаглибленням та ослабленням зв'язків героя з оточенням (М. Коцюбинський, О. Кобилянська); розкриттям стихійності масового, колективного життя (М. Коцюбинський, М. Яцків). Дослідники літературного процесу виділяють такі риси модерної поезики: ущільнення викладу через експресивний образ, промовисту деталь, що розкриває внутрішній стан персонажа (В. Стефаник, К. Сроковський та інші); розкуте асоціативне сприйняття предметності (М. Коцюбинський, Г. Хоткевич).

Антропоцентричні ідеї і гуманістичний підхід прослідковуються у багатьох творах М. Коцюбинського. Увиразнення стійкої архетипічної основи

йдеться в сюжеті твору «Fata morgana», і «Тіні забутих предків». Особливо прикладом служить образ ката у «Persona Grata», де акцентується увага на вірі в людину, яким би занедбаним не був її внутрішній світ: «Все ж ти кращий за тих, що звеліли вбивати, бо не сокира рубає, а той, хто її держить... Щось ворухнулося у Лазаря в серці. Радість чи жаль? До неї? До себе?.. Зв'язаний Лазар лежав серед руїни... а всередині в нього тремтіла зла радість, що сьогодні страти не буде і що від нього, ката, залежать ті невідомі, що мають силу убивати» [4]. Автор розкриває красу людини крізь призму її моральних цінностей, які він уважно аналізує у кожному творі. Таке ж переконання у силу духу присутнє і в творі «Fata Morgana»: «Народ сам скує собі долю, аби тільки не заважали» [5], де «народ» можна розуміти і як громаду, і як окремо кожного її представника. Особливе місце посідає новела «Intermezzo», яка в естетичних образах не лише передає естетичні цінності, а й сповнена роздумів про проблеми антропоцентричного характеру, які розгортаються на тлі образів природи: «А я все йду, самотній на землі, як сонце на небі, і так мені добре, що не паде між нами тінь когось третього... Благословен був спокій моєї душі. З-під старої сторінки життя визирала нова і чиста...» [6]. «Тіні забутих предків» репрезентують етичні пошуки зразка моральної досконалості, роздуми над добром та злом, ненавистю та любов'ю, прекрасним та потворним у людських стосунках. Про красу також ідеться у новелі «Сон». В якій розкривається вища її мета – врятувати людину від повсякденності: «Липка і темна муть все осідала на серце, але з-під неї уперто, як се часто траплялось, щось добувалось і проростало. Молоде щось, свіже і не затоптане ще, жадоба нового, якоїсь краси» [7]. Таким чином в єдиній меті переплітаються гуманізм, антропоцентризм і естетичний ідеал, який, відповідно до традицій цього періоду, М. Коцюбинський бачив національним за своєю суттю. Отже, запорукою втілення естетичного ідеалу в життя, як підкреслює А. Яремак, українські мислителі вважали активну творчу діяльність людини [13].

Підводячи підсумки, необхідно підкреслити, що найвищі здобутки того часу, і їхня творчість із часом вилася в цілісно новий літературний рух у національній культурі. Погодимось з думкою С. Павличко, що українські «модерністи часто боялися своєї модерності, тим часом народницька традиція постійно модернізувалася в межах своїх головних принципів. Народницька культура як традиційна, корінна, центральна, як символ самого українства впливала на мову теоретизування модерністів. І це легко доводиться на рівні текстуальності: деякі тексти модерністів виявляються майже колажем з народницької мови й народницьких ідей» [10]. Пригадаймо насичену символікою повість М. Коцюбинського «Тіні забутих предків». Така назва твору не випадкова. Серед гуцулів, відрізаних горами від широкого світу, збереглися ті давні звичаї і вірування, давнє світосприймання і світовідчуття, коли природа й життя людини зливалися в одне нероздільне ціле. Первісна релігія вважала людину богорівною, могутнім володарем своєї долі, усього

земного доквілля. Яскраво зобразив це язичницьке світовідчуття людської всемогутності й богорівності М. Коцюбинський в образі мольфара-чарівника Юри: «Він був могутній, потужний, все знав. Од його слова гинула зразу худоба, сохла й чорніла, як дим, людина, він міг наслати і смерть, і життя, розігнати хмару і сперти град, вогнем чорного ока спопелить ворогів і запалити в жіночому серці кохання. Він був земним богом той Юра...» [3, С. 9].

Соціально-антропологічні ідеї освіти і виховання в науковому осмисленні М. Коцюбинського – це, як вияв культурно-історичного розвитку своєрідності української нації, виховання національної культури, національне самоусвідомлення тобто визначення свого місця і ролі в сучасному світі. Через усі твори М. Коцюбинського між духовністю та існуванням розкривається картина національного виживання народу. Разом з тим, показано з погляду письменника українську культуру та народницький позитивізм і нормативність, перенесено акценти з об'єктивних реалій навколишнього середовища на внутрішній ідеально-духовний світ буття людини. Малося на увазі культурно-цивілізаційний зміст антропоцентричної ідеї: бінарність як непереможне прагнення людини до кращого, справедливого, прекрасного, істинного настільки глибоко входило у «тіло» антропоцентризму, що ставало непомітним. Письменник акцентував увагу на вірі в людину, яким би занедбаним не був її внутрішній світ; розкриває красу людини крізь призму її моральних цінностей, адже в культурі другої третини ХХ ст. за умов нацистського та більшовицького режимів стала заперечуватися сама ідея людяності, були допущені злочини проти людства, які фокусувалися навколо тоталітарного змісторозуміння культури, коли влада моделювала так звану «нову людину» і «нову культурну дійсність» за своїми ідеологічними канонами. Відновивши державну незалежність, Україна взяла курс на відродження питомих національних цінностей, а пріоритетною з них була і є Людина. Це найбільші фундаментальні положення, які закріплені щонайменше у двох статтях Конституції України. Зокрема, третя визначає найвищою соціальною цінністю в Україні Людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку. У п'ятій статті Основного закону зазначено, що «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ». Нині, особливо є потреба створення національно орієнтованої системи, яка може бути вирішена шляхом залучення національних соціокультурних підвалин функціонування та розвитку освіти. Українське суспільство мусить мати систему ціннісних орієнтацій, чітких ідеологічних координат, духовним і моральним ядром яких є українська національна ідея. Характеризуючи громадянські цінності, професор М. Боришевський відносить до неї такі: патріотизм (любов до рідної землі, до свого народу, держави); інтерес до історії рідного краю; шана до видатних людей, героїв, які вірно служили народові; діяльна участь у збереженні та примноженні традицій народу; національна свідомість та самосвідомість (прагнення до ідентифікації із своїм ет носом, нацією, толерантне ставлення до інших етносів); правові

цінності (правова вихованість, законослухняність, правова культура, захист Конституції, державних символів); належне ставлення до національної культури, зокрема мови [2, С. 23-24].

Висновки. Отже, освіта для ХХІ ст. покликана носити творчий і новаторський характер. У світі, де мінливість стала ознакою не тільки наукового й технологічного прогресу, а й способу життя мас, школи та університети зобов'язані як передавати новим поколінням раніше накопичені знання, так і готувати їх до вирішення проблем, з якими особистість і суспільство ще ніколи не стикалися. Освіта для ХХІ ст. повинна будуватися на науково-обґрунтованих знаннях. Крім того, сьогодні освіта є беззаперечним атрибутом людини нового тисячоліття, людини, яка здатна сприймати виклики ХХІ століття, діяти професійно і свідомо, людини, яка готова зберегти ціннісні надбання попередніх поколінь, примножити і передати їх спадкоємцям.

Література:

1. Антропологічний код української культури і цивілізації (у двох книгах). О.О. Рафальський (керівник авторського колективу), Я.С. Калакура, В.П. Коцур, М.Ф. Юрій (науковий редактор). Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2020. Кн. 2. 536 с.
2. Боришевський М. Й. Духовні цінності як детермінанта громадянського виховання особистості // Цінності освіти і виховання: [Наук.-метод. зб. / За заг. ред. Сухомлинської О. В.; АПН України]. 1997. с.21-25.
3. Коцюбинський М. Тіні забутих предків. <http://www.ukrcenter.com/>
4. Коцюбинський М. *Persona Grata* // Коцюбинський Михайло. Твори в 3 т. Київ: Дніпро, 1979. Т.2. 288 с.
5. Коцюбинський М. *Fata Morgana* // Коцюбинський Михайло. Твори в 3 т. Київ: Дніпро, 1979. Т. 3. 375 с.
6. Коцюбинський М. *Intermezzo* // Коцюбинський Михайло. Твори в 3 т. Київ: Дніпро, 1979. Т.2. 288 с.
7. Коцюбинський М. Сон // Коцюбинський Михайло. Твори в 3 т. Київ: Дніпро, 1979. Т.3. 375 с.
8. Кремень В. Філософія історичного дискурсу в час політизації історії та історизації політики // *Політичний менеджмент*, № 2, 2009. с.26-45.
9. Кремень В., Ільїн В. Креатив філософії освіти в синергії сучасного знання // *Філософія освіти : хрестоматія навч. посіб. для студ. ВНЗ*. К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2014. с.469-473.
10. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. К.: Либідь, 1999. 447 с.
11. Павко А. І. Політичні партії, організації в Україні: наприкінці ХІХ – початок ХХ століття: зародження, еволюція, діяльність, історична доля. К.: Вид-во «Іван Федоров», 1999. 248 с.
12. Субтельний О. Україна. Історія. Вид. 3. Київ: Либідь, 1993. с.357-373.
13. Яремак А. Антропоцентричні основи взаємозв'язку естетичного та морального ідеалів у світоглядних орієнтаціях українських мислителів останньої чверті ХІХ – початку ХХ ст. // *Гілея: Науковий вісник*. 2013. Т. 72. с.696-701.

References:

1. Anthropological code of Ukrainian culture and civilization (in two books). (2020). O.O. Rafal's'kyj (kerivnyk avtors'kogo kolektyvu), Ya.S. Kalakura, V.P. Kochur, M.F. Yuriy (naukovy`j redaktor) - O.O. Rafalskyi (head of the author's team), Ya.S. Kalakura, V.P. Kochur, M.F. Yuriy (scientific editor). Ky`yiv: IPiEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrayiny` - Kyiv: Ipiend named after I.F. Beauty of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2. 536 [in Ukrainian].

2. Boryshevs'kyj, M. J. (1997). Duxovni cinnosti yak determinanta gromadyans'kogo vy'xovannya osoby'stosti [Spiritual values as a determinant of civic education of the individual]. *Cinnosti osvity` i vy'xovannya: [Nauk.-metod. zb. / Za zag. red. Suxomly'ns'koyi O. V.; APN Ukrayiny`] - Values of education and training: science and method. coll. / In general ed. O. V. Sukhomlynskaia; APN of Ukraine, 21-25 [in Ukrainian].*
3. Kocyuby'ns'kyj, M. Tini zabuty`x predkiv [Shadows forget their ancestors] <http://www.ukrcenter.com/> [in Ukrainian].
4. Kocyuby'ns'kyj, M. (1979). *Persona Grata [Pleasant person]*. Kocyuby'ns'kyj My`xajlo - Mykhailo Kotsyubynskyi. (Works in 3 vols). Kyiv: Dnipro, (2) [in Ukrainian].
5. Kocyuby'ns'kyj, M. (1979). *Fata Morgana [Morgana girl]*. Kocyuby'ns'kyj My`xajlo - Mykhailo Kotsyubynskyi. (Works in 3 vols). Kyiv: Dnipro, (3) [in Ukrainian].
6. Kocyuby'ns'kyj, M. (1979). *Intermezzo [Intermezzo]*. Kocyuby'ns'kyj My`xajlo - Mykhailo Kotsyubynskyi. (Works in 3 vols). Kyiv: Dnipro, (2) [in Ukrainian].
7. Kocyuby'ns'kyj, M. (1979). *Son [Sleep]*. Kocyuby'ns'kyj My`xajlo - Mykhailo Kotsyubynskyi. (Works in 3 vols). Kyiv: Dnipro, (3) [in Ukrainian].
8. Kremen, V. (2009). *Filosofiya istory`chnogo dy`skursu v chas polity`zacyi istoriyi ta istory`zacyi polity`ky` [Philosophy of historical discourse at the time of politicization of history and historicization of politics]. Polity`chny`j menedzhment - Political management, (2) 26-45 [in Ukrainian].*
9. Kremen, V., Ilyin, V. (2014). *Kreaty`v filosofiyyi osvity` v sy`nergiyi suchasnogo znannya [Creative philosophy of education in the synergy of modern knowledge]. Filosofiya osvity` : xrestomatiya navch. posib. dlya stud. VNZ - Philosophy of education: a textbook of education. manual for students university, K.: Kyiv. University named after B. Hrinchenko, 469-473 [in Ukrainian].*
10. Pavlychko, S. (1999). *Dy`skurs modernizmu v ukrayins`kij literature [Discourse of modernism in Ukrainian literature]*. K.: Lybid [in Ukrainian].
11. Pavko, A. I. (1999). *Polity`chni partiyi, organizaciyi v Ukrayini: napry`kinci XIX – pochatok XX stolittya: zarodzhennya, evolyuciya, diyal`nist`, istory`chna dolya [Political parties, organizations in Ukraine: at the end of the 19th - beginning of the 20th century: origin, evolution, activity, historical fate]*. K.: View of "Ivan Fedorov", 248 [in Ukrainian].
12. Subtelny, O. (1993). *Ukrayina. Istoriya [Ukraine. History]*. Kyiv: Lybid, (Ed. 3). 357-373 [in Ukrainian].
13. Yaremak, A. (2013). *Ukrayina. Istoriya. Antropocentry`chni osnovy` vzayemozv'yazku estety`chnogo ta moral`nogo idealiv u svitoglyadny`x oriyentaciyax ukrayins`ky`x my`sly`teliv ostann`oyi chverti XIX – pochatku XX st. [Anthropocentric foundations of the relationship between aesthetic and moral ideals in the worldview orientations of Ukrainian thinkers of the last quarter of the 19th - early 20th centuries]*. Gilea: Scientific Bulletin, (Vol. 72). 696-701 [in Ukrainian].